

memorii | jurnale

Victor Ieronim Stoichiță s-a născut la București, la 13 iunie 1949. Studii universitare la București, Roma (licență în istoria artei) și Paris (doctorat de stat). A fost asistent la Catedra de istoria și teoria artei a Academiei de Arte Frumoase din București (1973–1981) și la Institutul de Istorie a Artei al Universității din München (1984–1990). A fost profesor invitat la diferite universități, printre care Sorbona (1987), Göttingen (1989–1990), Frankfurt (1990), Harvard (2005–2007), precum și la Collège de France (2008). A fost de asemenea cercetător asociat la diferite instituții de cercetare (Institute of Advanced Study/Princeton, The Getty Center/Los Angeles, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Max-Planck-Institut für Kunstgeschichte/Roma, Center for Advanced Studies in Visual Arts/Washington). Din 1991 este profesor la Universitatea din Fribourg (Elveția). În februarie 2007 a primit titlul de doctor honoris causa al Universității Naționale de Arte din București, iar în 2011 cel de doctor honoris causa al Universității Catolice din Louvain. Din 2012 este membru al Academiei Naționale Italiene („Dei Lincei“), iar din 2014 membru al Academiei Europene. În 2014 a fost titularul Catedrei anuale a Muzeului Luvru și i-a fost conferit titlul de „Chevalier des arts et des lettres“ al Republicii Franceze.

Scrieri: *Simone Martini*, Meridiane, 1975; *Ucenicia lui Duccio di Buoninsegna*, Meridiane, 1976; *Pontormo și manierismul*, Meridiane, 1978 și Humanitas, 2008; *Mondrian*, Meridiane, 1979; *Georges de La Tour*, Meridiane, 1980; *Creatorul și umbra lui*, Meridiane, 1981 și Humanitas, 2007; *L'instauration du tableau. Métapeinture à l'aube des Temps Modernes*, Méridiens-Klincksieck, Paris, 1993 (trad. rom. Meridiane, 1999; Humanitas, 2012); *Efectul Don Quijote*, Humanitas, 1995; *Visionary Experience in the Golden Age of Spanish Art*, Reaktion Books, Londra, 1995 (trad. rom. Humanitas, 2011); *A Short History of the Shadow*, Reaktion Books, Londra, 1997 (trad. rom. Humanitas, 2000, 2008); *Goya. The Last Carnival* (în colaborare cu Anna Maria Coderch), Reaktion Books, Londra, 1999 (trad. rom. Humanitas, 2007); *Ver y no ver*, Siruela, Madrid, 2005 (trad. rom. Humanitas, 2007); *The Pygmalion Effect: from Ovid to Hitchcock*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008 (trad. rom. Humanitas, 2011); *Efectul Sherlock Holmes. Trei intrigi cinematografice*, Humanitas, 2013; *L'image de l'Autre. Noirs, Juifs, Musulmans et „Gitans“ dans l'art occidental des Temps modernes*, Hazan, Paris, 2014; *Cum se savurează un tablou și alte studii de istoria artei*, Humanitas, 2015.

Victor Ieronim Stoichiță

Despărțirea de București

O povestire

Traducere din franceză de
MONA ANTOHI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu

Tipărit la Real

Victor Ieronim Stoichiță
Oublier Bucarest: un récit
© Actes Sud, 2014
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Stoichiță, Victor Ieronim
Despărțirea de București: o povestire / Victor Ieronim Stoichiță;
trad.: Mona Antohi. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-5062-7
I. Antohi, Mona (trad.)
821.135.1-32
913(498 Buc.)(o:82-32)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Pentru Marietta del'Ullviu
și Pedro von Draghitz

Iată-i. Sunt toți aici

Iată-i. Sunt toți aici. Sărbătoream ceva, dar nu mai știu ce anume. Stalin murise de trei ani. Bunicul, profesor universitar, fusese eliberat din închisoare, ca și unchiul meu, inginer și prinț. Poate că nu sărbătoream de fapt nimic, numai dorința de a trăi și o anumită întoarcere la realitate, care putea să însemne: „N-o să mai fie niciodată ca «înainte», dar...”

Fotografia, sau mai degrabă filmul, e alb-negru. Apartamentul nostru parcă se mărise ca un origami desfăcut. Fuseseră deschise glasvandurile care separau sufrageria spațioasă de camerele alăturate, de „cabinetul” tatei, de veranda unde dormea bunica. Ceva nemaivăzut pentru noi, copiii. Ieșiserăm cu toții din alveolele noastre, adulții puțin cam agitați și puși la patru ace, copiii pieptănați frumos, cu urechile curate și unghiile tăiate, tolerați cu condiția să nu alerge, să nu țipe, să nu pună întrebări prostești, ba chiar să nu vorbească deloc și, pe cât posibil, să le ofere musafirilor din când în când mici tartine așezate pe platourile de argint. Nu prea vedeam noi platourile astea, fiindcă bunica le ținea sub pat, într-un cufăr pe care nu-l deschidea aproape niciodată. „Numai parveniții – spunea ea – își etalează argintăria ca să-i dea gata pe ceilalți. Din fericire, noi nu trebuie să dăm gata pe nimeni, ba chiar ar fi mai înțelept să nu arătăm oricui puținul pe care-l mai avem. Când o să vină americanii...”

(Eram în 1956, al Doilea Război Mondial se terminase de mai bine de zece ani, Conferința de la Ialta împărțise pașnic Europa în două „zone de influență“, situație pe care Marile Puteri nu voiau s-o schimbe, dar bunica, la fel ca mulți alții din generația ei, era sigură că într-o bună zi americanii vor sosi. Aveau să vină cu parașuta, cu avionul, pe pământ – în blindate, și pe mare – în cuirasate, ca să ne salveze, în fine, de dezastrul ocupației rusești.) „Când o să vină americanii, spunea bunica, toate astea o să se schimbe, dar tot n-o să vorbim despre *puținul pe care-l mai avem*, ca să putem fi mândri de ceea ce suntem.“

Serata care se pregătea acum era, fără doar și poate, ceva ieșit din comun. Era o petrecere în familie, și faptul că „scoteam argintăria“ nu era un gest ostentativ, ci o dovadă de demnitate față de noi înșine și de respect față de *ceilalți* (care erau *ai noștri*). Așa că Mări, *Kinderschwester*, a fost pusă să frece ore în șir platourile de argint, treabă pe care a făcut-o bodegănind, fiindcă „datoria ei era să se ocupe de copiii, nu să lustrească la nesfârșit argintăria“.

Către ora șase seara, au început să sosească. Ne-au invadat încetul cu încetul apartamentul, deschis acum ca o casă de păpuși. Acolo mă născusem și asta era oarecum lumea noastră. După ce traversai o curte mică, ajungeai la o scară ce ducea la o ușă masivă de stejar. Odată deschisă ușa, trebuia să urci trei sau patru trepte de marmură care dădeau în antreu, unde erau vestiarul și o oglindă mare pe perete. La dreapta era apartamentul de două camere unde locuia mătușa mea Lili și unde au stat o vreme fiica ei, Clarisa, și bunica noastră Agripina, căreia-i spuneam Omama (mama lui Lili și bunica Clarisei). Mai târziu, după ce s-a întors din închisoare soțul lui Lili, Manole, inginer și prinț, Omama s-a mutat în verandă, la capătul sufrageriei.

Situația era puțin cam complicată, trăiam vremuri grele. Casa nu era a noastră. Casa noastră, „casele noastre“ ne fuseseră confiscate, ocupate sau naționalizate. A fost un mic miracol că tata a găsit apartamentul acela, unde locuiau acum înghesuite zece persoane. L-a putut „obține“ cu ajutorul unui „ștab de la partid“, bolnav de un ulcer duodenal cronic pe care tata reușise să i-l vindece. Apartamentul, de-acum naționalizat, aparținuse de fapt unui general din vechea armată burgheză, care fugise în străinătate. Pe vremea aceea mai erau și alte locuințe părăsite în același fel, trebuia doar să afli de existența lor și, mai ales, să dispui de sprijinul necesar ca să ajungi la ele, după care plăteai chiria la stat. Pacientul îi oferise tatei această posibilitate, și tata n-a spus nu. Mai ciudat și mai important era că în haosul așa-zișilor „ani de tranziție“ situația se putea schimba oricând. Viața se învărtea în cerc, și granițele dintre „ocupanți“ și evacuați, dintre victime și călăi, dintre stăpâni și sclavi se estompau. Casa de la Cluj a bunicilor din partea mamei fusese ocupată cu câțiva ani înainte, de un general din armata poporului, chiar în noaptea în care bunicul fusese arestat. Astea sunt primele mele amintiri, și-o să le povestesc ceva mai târziu. Casa bunicilor de la Sibiu fusese și ea naționalizată, și bunica din partea tatei, văduvă, și fiica ei Lili, însărcinată cu Clarisa – al cărei tată se afla în închisoare ca dușman al poporului –, rămăseseră pe drumuri. Locuiau acum în acest mic apartament, în realitate fostul birou al unui general burghez, alveola unui apartament mai mare, într-o casă care nu le aparținea. Într-un fel, erau în situația de „ocupante“. Într-un fel, noi toți – locuind în apartamentul unui general al armatei burgheze care fugise în străinătate – eram în aceeași situație. Oare ar fi putut tata să refuze generoasa ofertă a „ștabului de la partid“? Iată întrebarea pe care ne-o puneam cu toții, în tăcere.

Mai cu seamă, spunea bunica, nu trebuia s-o necăjim pe Lili. Dimpotrivă, trebuia s-o „menajăm“. Soțul ei era la închisoare, și biata Lili era singură pe lume și fără apărare, cu o fetiță care trebuia și ea protejată, fiindcă tatăl ei, „dușman al poporului“, era la închisoare, în vreme ce tatăl nostru (fratele lui Lili, unchiul Clarisei și fiul bunicii Agripina) nu fusese declarat (slavă Domnului!) trădător și era deci liber. Așa că el trebuia să vegheze asupra familiei lui. Asupra micii lui familii, firește, dar și asupra surorii, mamei și nepoatei lui, soției, soacră și fiică fără apărare ale unui dușman al poporului aflat la închisoare.

Adrian, fratele meu, și cu mine eram destul de iritați de această situație. Uneori am fi preferat să fim noi fiii unui dușman al poporului, ca să fim *noi* cei „menajați“, în loc să ne protejăm mereu mătușa, verișoara și bunica.

La drept vorbind, bunica n-avea nevoie să fie „menajată“, fiindcă se descurca destul de bine și singură, ba mai mult, contribuia activ la bunul mers al casei. Erau totuși mai multe planuri care nu trebuiau confundate. Beneficia de o mică alocație ca văduvă de avocat. Alocația asta – ea îi spunea *penzie* – sosea o dată pe lună prin poștă, și bunica o administra cu multă zgârcenie. Îmi aduc aminte că, după ce încasa *penzia*, îi dădea factorului 50 de bani (adică jumătate de leu), după care dispărea cu restul banilor în micul apartament al lui Lili. În următoarele zile ușa lor se deschidea rareori.

— Știi ce fac ele acolo, la fiecare sfârșit de lună? m-a întrebat într-o zi fratele meu mai mare, Adrian.

— „Se menajează“, i-am răspuns eu.

— Aș! a replicat Adrian. Se-ndoapă cu bunătăți!

Afirmația lui Adrian mi s-a părut răutăcioasă, dar plauzibilă.

Trebuie să evoc totuși și alte întâmplări cu bunica mea Agripina. Cum *penzia* era infimă și reprezenta singurul ei venit fix („un venit ridicol, după o viață de muncă a soțului

meu“, spunea Omama), încerca să contribuie într-un fel mai activ, și poate mai echitabil, la treburile casei. Gătea destul de bine, pentru noi toți. Dar cumpărăturile le făcea mama, după calcule destul de complicate, la fiecare sfârșit de lună, și tot ea căra alimentele, fiindcă, spunea Omama, mama era mult mai puternică decât ea, ca să nu mai vorbim de sărmana Lili, care trebuia „menajată“.

Mama, care era medic și cercetător științific la Institutul de Medicină Internă din București, se organiza destul de bine. Se scula în zori, ca să cumpere lapte și pâine pentru toată familia, și, când se întorcea seara de la lucru, aducea întotdeauna o plasă plină de cumpărături. În fiecare toamnă făcea conserve de legume pentru iarnă, cumpăra o sută sau două sute de kilograme de cartofi și zeci de verze, plătind un țaran să le transporte până în pivnița noastră.

Dar mai erau și situații excepționale, ca iarna grea din 1954, cu doi ani înainte de „marea petrecere“. Pentru noi, copiii, au fost două săptămâni magice. Școlile și grădinițele erau închise, și zăpada care ajungea până la ferestre ne silea să rămânem izolați în casă. Ne distram de minune, fiindcă în sufragerie locuiau acum improvizat, pe saltele, alte cinci persoane. Mătușa Margot rămăsese fără căldură în camera ei de la subsol, unde fusese „evacuată“ cu un an mai devreme (în timpul acelei ierni lungi, petrecută în apartamentul nostru, mi-a povestit pentru prima oară croaziera ei cu *Queen Mary*, care o purtase până în Brazilia, în 1937). Unchiul Octav (cam plictisitor, la drept vorbind, fiindcă nu știa sau n-avea nimic de povestit și în plus mai era și comunist) fusese nevoit să plece din garsoniera lui din cauza unei inundații. Și mătușa Gabriela, care era pictoriță și râdea mult și tare la numeroasele bancuri pe care le spunea soțul ei, Mircea, un filozof, rămăsese fără apă, fără căldură sau fără ambele. Cei doi erau însoțiți, ca întotdeauna, de mama

mătușii Gabriela, Angelica, zisă Lica, care afișa mereu o murtă plictisită și dezgustată. Ai fi zis că-i sora geamănă a unchiului Octav, pe care altminteri nu-l putea suferi, fiindcă era comunist, deci responsabil pentru toate nenorocirile care se abătuseră asupra noastră, inclusiv zăpada și poleiul, lucruri de neînchipuit „înainte“, căci, zicea ea, „înainte“ se știa cum să se prevină genul ăsta de intemperii, și țevile nu crăpau, și nu era pană de curent când termometrul cobora sub zero grade, și nu trebuia să cazi pe capul celorlalți membri ai familiei, care aveau și așa destule neazuri cu rudele lor care zăceau în închisorile comuniste, ca dușmani ai popoului, ca să nu mai vorbim de cei trei copii, cam zgomotoși, dacă e să fim cinstiți, și care, în loc să fie educați, ca înainte, în respectul anumitor reguli, erau lăsați de capul lor, ca acum, când... La toate aceste bombăneli, unchiul Mircea răspundea cu o glumă despre „mania pedagogică“ a unor persoane, în vreme ce mătușa Gabriela și mătușa Margot vorbeau despre pictură, fiindcă amândouă călătoriseră și vizitaseră marile muzee ale lumii, iar unchiul Octav, comunist de naștere cum era, părea să aibă urechile înfundate, căci, așezat de ore în șir într-un colț al sufrageriei, citea imperturbabil *Metafizica* lui Aristotel în greaca veche.

Având în vedere această situație, după o săptămână de stare de asediu, mama și-a pus schiurile în picioare și a ieșit din casă pe fereastră, ca să meargă la bariera Bucureștiului, unde țărani mai puteau ajunge cu săniile încărcate de provizii pe care le vindeau la prețuri exorbitante. A revenit seara, cu respirația tăiată, dar fericită. Avea un rucsac plin de cartofi (rezerva din beci se terminase, pare-se), peste care, legată cu îndemănare, trona o spată de porc învelită în ziar.

Dar vorbeam de *penzia* bunicii Agripina, „venit ridicol“ care-o obliga să dea „lecții combinate“, de pian și germană,

copiilor din cartier, pentru cinci lei ora. Lecțiile astea se desfășurau mai mult sau mai puțin după cum urmează: îl instala pe copil la micul pian drept (numit „pianină“) din camera ei (fosta verandă din apartamentul generalului-din-armata-burgheză-care-fugise-în-străinătate). Se așeza alături de el și începea o conversație în germană:

— *Guten Tag! Wie heissen Sie?*

— *Ich heisse Paulus!*

— *Wo wohnt Paulus?*

— *Paulus wohnt in Bukarest!*

— *Wo befindet sich Bukarest?*

— *Bukarest ist die Hauptstadt* (aici apăreau câteva ezitări de pronunție)... *Also: Bukarest ist die Haupt-stadt von Rumänien.*

— *Wo befindet sich Rumänien?*

— *Rumänien befindet sich in Europa!*

— *Bravo, Paulus, sehr gut*, spunea bunica mea Agripina.

*Und nun spielen wir ein Stück Diabelli.*¹

Dar nici nu începea bine piesa de Diabelli, că bunica mea Agripina își amintea că lăsase supa pe foc și fugea la bucătărie. Paulus încerca să se descurce singur, lucru care nu era întotdeauna ușor. Bunica revenea din bucătărie și se așeza o clipă lângă el, corectându-i un arpeggiu, după care spunea:

1. — Bună ziua! Cum vă numiți?

— Mă numesc Paulus.

— Unde locuiește Paulus?

— Paulus locuiește la București.

— Unde se află Bucureștiul?

— București este capitala României... Deci: București este ca-pi-ta-la României.

— Unde se află România?

— România se află în Europa.

— Bravo, Paulus, foarte bine... Și acum să cântăm o piesă de Diabelli.

— *Heute geht es viel besser! Nun soll Paulus zehn Mal die Gamme in C-dur exerzieren.*

— *Zehn Mal?* întreba Paulus, ușor excedat.

— *Zehn Mal!*¹ răspundea bunica Agripina.

Cuminte, Paulus îi dădea ascultare, firește, fără tragere de inimă, în vreme ce bunica mea Agripina trăgea încă o fugă la bucătărie ca să pregătească niște *Wienerschnitzel*, care-i ieșeau de minune, subțiri, suculente și crocante. Le mâncam pe toate la prânz, iar tata avea dreptul la două, uneori trei, fiindcă trebuia să vegheze asupra întregii familii, și asta-i consuma energie, nu glumă. Mama nu era de acord cu a doua și a treia porție, fiindcă tata se îngrișa văzând cu ochii. Și pe urmă, unde-am fi ajuns dac-am fi mâncat cu toții câte trei *Wienerschnitzel* la prânz? „Sunt delicioase, Omama, absolut delicioase!“ adăuga ea. Cel mai greu era să reziziți la dulciurile pe care Omama le pune pe masă când era binedispusă, pentru ca apoi să dispară ca prin farmec într-un bufet la care numai ea avea cheia.

O dată pe an, primăvara, bunica organiza o „audiție muzicală“ pentru mamele din cartier, ca să poată constata rezultatele investiției de cinci lei pe oră pentru educația odraslelor lor. Doamnele luau loc în verandă, pe sofaua unde dormea de obicei bunica, decorată cu câteva perne în plus special pentru acea ocazie, și așteptau. Un copil, să zicem Paulus, intra și spunea:

— *Guten Tag. Ich heisse Paulus. Ich wohne in Bukarest. Bukarest ist die... ist die... Haupt-stadt von Rumänien.*

1. — Astăzi merge mult mai bine! Și acum, Paulus trebuie să exerseze de zece ori gama Do major.

— De zece ori?

— De zece ori!

Cuprins

Iată-i. Sunt toți aici	7
Bunicul spunea că sunt un pungaș	28
În timpul marelui viscol din 1954, tanti Margot și unchiul Octav s-au culcat, ca să zic așa, împreună	43
După ce ieșeam din casă	66
Când a izbucnit revoluția în Ungaria vecină	83
Cafeaua filtru se deosebește destul de mult de cafeaua turcească	97
Cu dinții noștri de metal	117
Când s-a născut sora mea	132
În august 1964, orașul s-a umplut de fantome.	148
Da-da-dansați, copii!	168
Marea Neagră nu e neagră	183
Ai spus „arheologie“?	200
Un scurt tur de orizont	220
<i>Un bel di vedremo</i>	234
Tovarășul Costel avea ochi cenușii	251
Primăvara de la Praga s-a încheiat în august	263
A venit septembrie, apoi octombrie	273
<i>Notă</i>	289
<i>Mulțumiri</i>	291